

УДК 343.98

А. Барцицька,кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИОКРЕМЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ

У криміналістичній науці під методикою розслідування розуміють систему наукових положень та розроблених на їх основі рекомендацій з організації та проведення розслідування, а також запобігання окремим видам злочинів [1, с. 290–298; 2, с. 440–449; 3, с. 369–373; 4, с. 220–222]. Поняття криміналістичної методики може розглядатися в трьох основних напрямках: 1) як розділ криміналістики; 2) як система рекомендацій щодо методів і засобів певної категорії злочинів (окремі криміналістичні методики); 3) як адаптація відповідної методики до конкретного злочину (у практичному аспекті) [5, с. 270]. Таким чином, методичні положення становлять не тільки окремі рекомендації із застосування методів та прийомів виконання практичних дій, а цілісні програми, що визначаються сукупністю послідовно виконуваних приписів, рекомендацій із вирішення певних типових завдань, а загалом створюють наукову основу криміналістичної стратегії розслідування.

До цього часу відсутнє належне наукове обґрунтування та не визначено місце технології в системі методичних положень криміналістичної науки, що призводить до досить поверхневого вивчення та неоднозначного застосування поняття «технологія». Разом із тим деякі автори вказують на тенденцію технологізації криміналістики та необхідність використання технологічного підходу не тільки в криміналістичній техніці, але й щодо положень криміналістичної методики [6, с. 55–59]. Останнім часом досить поширеним є

застосування поняття «технологія» в таких поєднаннях: «технологія розслідування», «слідчі технології» та «криміналістичні технології», що застосовуються в процесі розслідування окремих видів злочинів [7, с. 398–402; 8, с. 551–554; 9, с. 360–362]. В. А. Журавель пропонує розглядати криміналістичну методику як своєрідну технологічну програму збору доказів у кримінальній справі [10, с. 292–297]. Сучасне розуміння методики в практичному значенні цілком узгоджується з традиційним уявленням стосовно змісту методики розслідування, що визначався М. О. Селівановим як обумовлена предметом доказування система взаємопов'язаних та взаємообумовлених слідчих дій, здійснюваних у оптимальній послідовності з метою встановлення всіх необхідних обставин справи й доказування на підставі планування й слідчих версій (із врахуванням типових способів учинення та інших елементів криміналістичної характеристики злочинів даного виду) слідчих ситуацій і характерних для їх розслідування особливостей застосування тактичних прийомів і науково-технічних засобів [11, с. 112]. Досліджуючи закономірності практичної реалізації методики розслідування, автор фактично подав її структуру у вигляді технологічної програми послідовного виконання певних дій. Разом із тим елементи криміналістичної характеристики, окремі слідчі ситуації створюють такі зовнішні умови, із врахуванням яких можливим є формування та подальше функціонування цілісних технологічних програм.

процесами технологізації злочинної діяльності, що потребує розробки дієвих методів практики боротьби із злочинністю. На цьому шляху ефективного вирішення потребують і стратегічні завдання розслідування, що вирішуються в межах методичних положень, які не обмежуються застосуванням окремих рекомендацій, а й включають організаційно-управлінські та планові заходи. У зв'язку із цим необхідним є виокремлення поряд із власне методичним також організаційного, планового аспектів тощо. Визначальним у змісті криміналістичної методики повинен бути саме функціональний (організаційно-виконавчий) аспект процесу розкриття та розслідування окремих видів злочинів, що й спонукає розробку технологічного підходу до принципів її формування.

Поняття «технологія» досить стрімко ввійшло в науковий обіг, що потребує уточнення його змісту та визначення місця в системі понять криміналістичної методики шляхом його розмежування від споріднених дефініцій, досить близьких за значенням. Водночас проблема їх співвідношення ускладнюється тим, що технологія в криміналістичній літературі розуміється у двох значеннях: з одного боку, як встановлена послідовність здійснення певних дій, що в деякому смислі ототожнює її з алгоритмом, а з іншого – визначається як програма, тобто система завдань, дій, умов діяльності. Спостерігається ототожнення понять «алгоритму», «програми» та «технології». Зазначена ситуація зумовлена передусім неоднозначністю розуміння самої криміналістичної технології, а також відсутністю чіткого розмежування вказаних понять.

У криміналістичній літературі існують певні орієнтири щодо співвідношення останніх. Зокрема, основним значенням криміналістичного алгоритму визначається «правило», а поняття «програма розслідування» інтерпретується через термін «план» [22, с. 28–39]. Вказане визначення створює так зване

«замкнене коло понять», тобто значення одного поняття пояснюється через споріднене з ним, що, однак, теж потребує відповідного тлумачення, яке створює досить опосередковане уявлення про їхню сутність. Проте, на нашу думку, автор вірно визначив єдину площину розуміння понять.

Досліджуючи сутність будь-якого поняття, необхідно насамперед виходити з його семантичного значення, а також сфери первісного, найбільш широкого застосування та наукового визначення. Так, поняття «алгоритм» у техніко-математичному розумінні визначається як припис до порядку проведення відповідних дій для вирішення конкретних завдань [23, с. 28]. Ознаками алгоритму можна вважати такі: 1) цілеспрямованість виконання; 2) наявність чітких приписів; 3) визначена система дій; 4) встановлений порядок їх виконання. У криміналістичному розумінні алгоритм має властивість до послаблення, тобто не є жорстким, непорушним приписом, про що неодноразово зазначалось у спеціальній літературі. Адже в умовах розслідування доводиться вирішувати й нетипові завдання в проблемних і мінливих ситуаціях. Отже, криміналістичний алгоритм визначається як науково обґрунтований припис до найбільш доцільного порядку виконання певних дій у визначеній послідовності. Основним засобом комплексної реалізації алгоритмів є програма розслідування, що розуміється як певна сукупність криміналістичних алгоритмів та наукових рекомендацій, що містять типову криміналістичну інформацію, яка призначена для реалізації в професійній діяльності слідчого [22, с. 28–39]. Досить близьким за значенням до визначених понять є поняття «технологія», що має споріднені ознаки.

Застосування поняття «технологія» в системі методичних положень не змінює його загального семантичного змісту, проте наділяє специфічними ознаками сфери практичного застосування. У криміналістичній методиці технологія може розглядатися як складна фор-

жень, стосовно розкриття й розслідування окремих категорій злочинів, що знаходять своє відображення в системі методичних рекомендацій. Звичайно, процес їх формування повинен бути науково-обґрунтованим, проте форма їх вираження потребує використання технологічного підходу. Зазначене питання набуває методологічного значення, що зумовлює спроби деяких авторів виокремити основоположні засади методики розслідування, що мають технологічні ознаки.

Так, М. О. Селіванов ще в 80-і роки сформулював основні принципи методики розслідування, більшість із яких мають технологічний характер (хоча цей термін автор не вживає), а саме: оптимальний набір слідчих дій; планованість їх провадження; включення не тільки простих елементів у вигляді окремих слідчих дій, але й їх комплексів; оптимальна послідовність провадження як окремих слідчих дій, так і їх сукупностей, а також наявність динамічної структури з урахуванням ситуаційних змін, що відбуваються в процесі розслідування [11, с. 117–128]. Автор фактично визначив внутрішню технологічну структуру окремих методик розслідування, що має основоположне значення для їх практичного застосування.

Технологічний підхід виявляється не тільки в реалізації діяльності з розслідування злочинів, але й у науковому формуванні криміналістичних методик, на що звернено увагу в сучасній літературі [28, с. 38–40]. Окремі автори відмічають суттєві недоліки криміналістичних методик розслідування, а саме перенасиченість науковою термінологією, складність у їх застосуванні, описовий характер тощо [29, с. 35–40]. Все це створює невірне уявлення практичних працівників щодо місця та значення криміналістичної методики в діяльності з розслідування злочинів, що є основною проблемою на шляху ефективного впровадження теоретичних положень криміналістики в слідчу практику.

Однак зазначене є наслідком, отже, першочергового вирішення потребує

питання щодо дійсно надмірної теоретизації окремих методик розслідування злочинів та їхнього описового характеру. Криміналістичну методичку окремих категорій злочинів не можна сприймати як теоретизовану форму, ототожнюючи її з комплексом наукових положень і рекомендацій, які складають криміналістичну методичку як розділ криміналістики. Необхідно враховувати основне призначення методичних положень криміналістики та науки в цілому, що полягає в забезпеченні практики боротьби із злочинністю дієвими й доступними методами, засобами, прийомами тощо. Завданням системи методик розслідування окремих видів злочинів є забезпечення практики конкретними програмами, що повинні мати доступну форму для їх подальшого практичного застосування. Разом із тим слід враховувати, що в умовах ситуаційної залежності процес розслідування на кожній його стадії не може підлягати безумовній конкретизації.

У сучасних умовах показники звернення практичних працівників до спеціальної криміналістичної літератури, зокрема щодо обрання та застосування окремих методик розслідування, є досить низькими. Така ситуація, звісно, свідчить про необґрунтоване применшення ролі методичних розробок у розслідуванні злочинів практичними працівниками, однак зазначене повинно стати поштовхом щодо приближення методичних рекомендацій до практичних проблем розслідування, а основне – до оптимізації процесу їх застосування. Разом із тим на шляху вдосконалення практики застосування окремих методик розслідування позиція науковців та практичних працівників збігається в переконанні щодо необхідності «спрощення» окремих криміналістичних методик, вивільнення їх від надмірного накопичення науковою термінологією, а також позбавлення від дискусійних теоретичних положень. Так, за результатами анкетування слідчих МВС та прокуратури України, проведеного нами, очевидно, що більшість опитаних

не задовольняє зміст методичних рекомендацій щодо розслідування окремих категорій злочинів. Так, 65% опитаних зауважили щодо необхідності їх викладення у вигляді комплексних програм та алгоритмів розслідування. Зазначене підтверджує практичну необхідність технологізації процесу розслідування, використовуючи індивідуальний підхід та адаптуючи програму до особливостей окремого злочину.

Визначені проблеми потребують свого вирішення в напрямі вдосконалення форм їх практичної реалізації шляхом розробки системи критеріїв та основ формування алгоритмів, однією з яких є «стиснення багатослівних окремих методик розслідування до компактних криміналістичних алгоритмів і програм» [20, с. 73]. Практичний аспект реалізації окремих методик розслідування потребує технологічного підходу, що включає застосування алгоритмів, тобто певної сукупності чітко визначених дій, що провадяться в певній послідовності. Застосування системи окремих методичних рекомендацій є завершальним елементом, що об'єднує тактичні та техніко-криміналістичні положення, систему яких неможливо обмежити окремими алгоритмами. Адже саме на заключному етапі практичного застосування окремих методик розслідування виявляється значимість та ефективність усього комплексу технічних засобів, тактичних комплексів та методичних рекомендацій. Окрім достатнього теоретичного обґрунтування, важливим є практичний аспект їх оптимального поєднання та реалізації в певній послідовності. Зведення окремих методичних рекомендацій до схематичної сукупності дій суперечить їх практичному значенню та навряд чи може привести до бажаного результату. Неможливо шляхом їх впровадження вирішити складні завдання, що виникають у процесі розслідування. Найбільш обґрунтованим у цьому аспекті є застосування комплексного підходу до створення та подальшого застосування технологічних програм.

Ключові слова: криміналістична технологія, технологічний підхід, технологічний аспект, криміналістична методика.

Дослідження спрямоване на визначення сутності технологічного аспекту криміналістичної методики. Використовуючи історичний підхід, розглянуто процес становлення концепції технологізації в криміналістиці. Розкрито сутність поняття «технологія» та визначено його місце в системі понять криміналістичної методики.

Исследование направлено на определение сущности технологического аспекта криминалистической методики. Используя исторический подход, рассмотрен процесс становления концепции технологизации в криминалистике. Раскрыто сущность понятия «технология» и определено его место в системе понятий криминалистической методики.

The study aimed at determining the nature of the technological aspect of forensic techniques. Using a historical approach, the process of formation of the concept of technological progress in forensic science. The essence of the concept of "technology" and its place in the system of concepts of forensic techniques.

Література

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М., 1997. – Т. 1 : Общая теория криминалистики. – 408 с.
2. Криминалистика : [учебник] / под. ред. А. Г. Филиппова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Спарк, 2004. – 750 с.
3. Криміналістика : [підручник] / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. – Х., 2011. – 638 с.
4. Баев О. Я. Основы криминалистики : [курс лекций] / О. Я. Баев. – М. : Экзамен, 2001. – 288 с.
5. Криміналістика : [підручник] / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2010. – 464 с.
6. Шепітько В. Ю. Изменчивость криминалистики в XXI веке и ее задачи в со-

временных условиях / В. Ю. Шепитько // *Криміналістика XXI століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листопада 2010 р.)*. – Х. : Право, 2010. – С. 55–59.

7. Малярова В. О. Питання вдосконалення технологій розкриття та розслідування особливо тяжких злочинів (убивств) / В. О. Малярова // *Криміналістика XXI століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листопада 2010 р.)*. – Х. : Право, 2010. – С. 398–402.

8. Щур Б. В. Окремі криміналістичні методи: принципи побудови та застосування / Б. В. Щур // *Криміналістика XXI століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листопада 2010 р.)*. – Х. : Право, 2010. – С. 551–554.

9. Комаринська Ю. Б. Застосування криміналістичних технологій під час розслідування навмисних вбивств на залізничному транспорті / Ю. Б. Комаринська // *Криміналістика у протидії злочинності : тези доп. наук.-практ. конф. (16 жовтня 2009 р.)*. – К. : Хай-Тек Прес, 2009. – С. 360–362.

10. Журавель В. А. Направления модернизации криминалистических методик / В. А. Журавель // *Криміналістика XXI століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листопада 2010 р.)*. – Х. : Право, 2010. – С. 292–297.

11. Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий / Н. А. Селиванов. – М. : Юрид. лит., 1982. – 151 с.

12. Тищенко В. В. Криминалистическая методика расследования : современное состояние и перспективы развития / В. В. Тищенко // *Наукові праці Національного університету «ОЮА»*. – О. : Юрид. літерат., 2010. – Т. IX. – С. 170–181.

13. Салтевський М. В. Інформаційні технології в працях В. П. Колмакова / М. В. Салтевський // *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр.* – О. : Юрид. літ., 2003. – Вип. 20. – С. 26–31.

14. Густов Г. А. Программно-целевой метод организации раскрытия убийств : [учеб. пособие] / Г. А. Густов. – СПб., 1993. – 122 с.

15. Быховский И. Е. Программированное расследование: возможности и перспективы / И. Е. Быховский // *Актуальные проблемы советской криминалистики*. – М., 1980. – С. 61–68.

16. Корноухов В. Е. О двух подходах к алгоритмизации процесса расследования / В. Е. Корноухов // *Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия : межвуз. науч. сб. – Уфа : Изд-во Башкир. гос. ун-та, 1989. – С. 39–41.*

17. Марочкин Н. А. К проблеме алгоритмизации расследования преступлений / Н. А. Марочкин, Е. Н. Асташкина // *Вестник криминалистики*. – 2002. – № 1. – С. 48–53.

18. Асташкина Е. Н. Криминалистические алгоритмы в расследовании квартирных краж : [учеб. пособие] / Е. Н. Асташкина, Н. А. Марочкин. – М. : Юрлитинформ, 2003. – 144 с.

19. Полевой Н. С. Криминалистическая кибернетика / Н. С. Полевой. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 328 с.

20. Ищенко Е. П. Алгоритмизация следственной деятельности : [монография] / Е. П. Ищенко, Н. Б. Водянова. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 304 с.

21. Водянова Н. Б. Основы планирования и программирования следственной деятельности : [монография] / Н. Б. Водянова. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 144 с.

22. Шаталов А. С. Понятия криминалистической алгоритмизации и программирования расследования преступлений / А. С. Шаталов // *Государство и право*. – 2000. – № 8. – С. 28–39.

23. Марков А. С. Словарь научной и технической лексики / А. С. Марков, В. А. Романов, В. И. Рыдник и др. – М., 1984. – 494 с.

24. Образцов В. А. Криминалистика: парные категории / В. А. Образцов. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 296 с.

25. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня (злободневные проблемы российской криминалистики) / Р. С. Белкин. – М. : НОРМА ; ИНФРА-М, 2001. – 240 с.

26. Шибанова Е. В. О структуре криминалистических методик расследования преступлений / Е. В. Шибанова // *Вестник российской правовой акад.* – 2007. – № 1. – С. 81–83.

27. Корноухов В. Е. Понятие и виды методик расследования преступлений / В. Е. Корноухов // *Вестник криминалистики*. – 2003. – Вып. 2. – С. 12–18.

28. Гармаев Ю. П. Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений: Теория и практика / Ю. П. Гармаев, А. Ф. Лубин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2006. – 303 с.

29. Подольный Н. А. Проблемы создания и применения методики расследования незаконного предпринимательства / Н. А. Подольный, Ю. В. Шляпников // *Следователь*. – 2003. – № 11. – С. 35–40.